

עזרא המנחם (1907 - 1993),

בדיון של פרופ' נורית גוברין (ספרה 'קריאת הדורות, כרך א, עמוד 454-) על סיפורו של עזרא המנחם 'עריק', סיפור הווי על רקע מלחמת העולם הראשונה, גיבוריו של עזרא המנחם שרויים בתחום האמונה התמימה, הלך מחשבתם פטליסטי, והם כפופים לחוקיו של עולם סמוי, שכוחות נסתרים שולטים בו. אמונתם של הגיבורים תמימה ובעולם זה החטא והעונש הבאים לאלתר הולכים צמודים ומהווים את סדר העולם. הגיבורים, המנסים לחרוג מן המקובל, לקבוע בעצמם את גורלם, לעשות דין לעצמם, ללכת אחר רגשותיהם ולעקוף את המסורת המקובלת מדורי דורות, אינם מצליחים, נענשים, ומשלמים במחיר כבד בעד ניסיון פריצה זה. במיוחד משלמת הנערה, שהיא היוזמת, היא האקטיבית והיא הפורצת והמורדת. פילוסופית החיים של הנער, העריק מן הצבא התורכי, היא שמחזיקה אותו בחיים, ומשהוא מפר אותה הוא נענש: שנות שירותו הצבאי הרגילוהו שלא לתמוה, יבוא אשר יבוא, עד אליו לא יגיע. בכוח אמונה זו נותר בחיים חרף המלחמה.

עזרא המנחם נותר בתוככי ירושלים ויצירתו מאוכלסת דמויות ועולמות ירושלמיים. הוא אף מעיד על כך: במכתבו מיום 17 בינואר 1981 כתב עזרא המנחם לפרופ' נורית גוברין: סיפורי זה 'העריק' לא נכתב בירושלים אלא בגבעתיים שאלה עברתי עם משפחתי לפני כשלושים שנה [כלומר בשנת 1951], אולם רוחה של ירושלים הולכת עמי לכל מקום. 14 שנה התגוררתי עם הורי בירושלים העתיקה, בין חומותיה ממש, החל בשנה השביעית לחיי, עם עלייתנו ארצה מיוגוסלביה [סקופיה במקדוניה], ועד שמלאו לי 22 שנה, עת עברנו לדור אל מחוץ לחומות – פרק זמן נכבד, שהטביע את חותמו על יצירתי. סיפורו המשפחתי הוא בעצם סיפורם של יהודי מקדוניה. בסיפורו 'הדינר' הוא מספר על דודו ר' שלמה מנחם, שנאלץ בעקבות מלחמת הבלקן (1912-1913), שבה הובסה טורקיה בידי הסרבים, והתערער הביטחון והחל מסע טרנספר של טורקים ויוונים, אילצה את המשפחה לעקור ממכורתה. האחים שלמה ואברהם נאלצו לנטוש אחריהם את כל רכושם ולעקור לארץ ישראל בחוסר כל. ר' שלמה מנחם היה יהודי בר אורין שכל ימיו עסק בתורה וביתו היה בית ועד לחכמי ארץ-ישראל ולשד"רים שאותם אירחו ברוחב לב. שלמה מנחם, שהתפרנס כחלפן, עלה עם רעייתו שמחה ושמונת ילדיהם. אחיו אברהם, עולה אף הוא עם בני ביתו וביניהם הבן שנודע לימים כסופר עזרא המנחם. מותו של ר' שלמה הותיר אחריו משפחה ברוכת ילדים ללא פת לחם.

מספר על כך בלשונו הציורית עזרא המנחם:

"דודי ר' שלמה נטע עצמו בירושלים והיה כצמח ששרשיו יונקים מכבר מקרקעה, הוא נשתקע בלב עיר הקודש, בין חומותיה. הוא נתכוון להיאחזות של ממש ללא טלטול ועקירה.

כיוון שיצא עני ממכורתו, ריק ויבש כדלי שעלה מן הבאר, ישב הוא ובני ביתו בנקיון שיניים, אלא שגדולה הייתה בעיניו מצוות ישיבה בעיר הקודש, עד שלא חש במעיו המצטמקים והולכים ולא ראה את עיניהם הנמקות של ילדיו". על אף עוניים הרב הם היו יהודים גאים שלא רצו להיות סמוכים על שולחן הקהילה כעניים בפתח

עזרא המנחם נולד בסקופיה כיום בירת מקדוניה (שהייתה חלק מיוגוסלביה לשעבר) ערב חג החנוכה, כ"ד בכסלו תרס"ח, 30 בנובמבר 1907. עלה ארצה עם בית הוריו ב-1914. גדל והתחנך בעיר העתיקה של ירושלים שבה התגורר עד 1928. עבר עם משפחתו לגור בשכונת יגיע כפיים, לא הרחק ממחנה 'שנלר' בשכונת גאולה בירושלים. סיפורו של עזרא המנחם הוא סיפור של שלוש תקופות בתולדות ירושלים וארץ ישראל – שלהי המשטר הרודני העות'מאני, ימי המנדט הבריטי, המאבק על שחרור הארץ מידי הבריטים, מלחמת השחרור וראשיתה של מדינת ישראל. גם כשהוא מגיע לעיר החול והחולין במטרופולין של תל-אביב, שבה הוא עושה חיל, ליבו ונשמתו עדיין שרויים בין חומות העיר העתיקה ובירושלים שמחוץ לחומות. הוא למד ב"תלמוד תורה" ובבית המדרש למורים של ה'עזרה', עד למלחמת השפות שאילצה אותו לעזוב מוסד שהיה יקר בעיניו (סיפור....). ימים של עוני ומחסור בעיר העתיקה אילצו אותו לצאת בגיל צעיר לחיי עבודה ועמל. בגיל צעיר הפסיק את לימודיו והחל לעבוד כנער שליח. בשנים 1924 עד 1949 עבד בבנק אנגלו-פלשטינה (לימים בנק לאומי), שם החל לכתוב ולפרסם את סיפוריו בירחון "גיליונות" בעריכתו של המשורר יצחק למדן. גם ס. יזהר ושושנה שרירה פירסמו את ביכורי יצירתם ב'גיליונות'. בסיפוריו תיאר את ירושלים העתיקה והחדשה ובעיקר את בני עדות המזרח. ספרו "סיפורי העיר העתיקה" זיכה אותו בפרס ירושלים לספרות לשנת 1968. לאחר מספר שנים עבר לעבוד במוסד ביאליק. בשנת 1953 עזב עם אשתו ושני בניו את ירושלים ועקר לתל אביב, שבה עבד בהוצאת הספרים עם-עובד. משרתו האחרונה הייתה בקול ישראל, שם הגיע עד למשרת האחראי על תוכניות הספרות והאמנות.

עזרא המנחם (1907 - 1993), נולד בשנת התרס"ח (1907) בסקופיה, בירת מקדוניה, שנכללה בעבר ביוגוסלביה. עזרא, הבכור מבין שמונת ילדי המשפחה, עלה עם משפחתו לארץ ישראל בשנת 1913 וגר עם משפחתו בעיר העתיקה בירושלים. בשלב מאוחר יותר

ביטוי מיוחד לעוני נתן בסיפורו 'הדינר', שבו מובא סיפורו ...

כתב סיפורים וספרים שונים העוסקים בעיקר בהווי הירושלמי. בין ספריו: **בין החומות**, תש"א - 1941; **עפר הארץ**, תש"ח; **בצל ימים**, תשי"ד; **סיפורי העיר העתיקה**, 1968; **אנתולוגיה שלי**, 1969 (סיפורים על פגישות של עזרא המנחם עם סופרים אחרים); **אשמורות**, 1977; **סיפורים מירושלים**, 1981. **מצחצחי נעליים שבדור**.... ספרו האחרון

מסיפורי נער ירושלמי יצא לאור בשנת 1988. ספרו יוצא הדופן הוא **שבילים בפולין**, תש"ב, שבו הביא את חוויותיו מביקור אצל הורי אשתו בפולין ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה. הוא לא היה הסופר הספרדי היחיד שנשא אשכנזייה, קדמו לו יהודה בורלא ויצחק שמי (פעמיים). עזרא המנחם ערך גם סידרת פרסומים על 'הישראלי כיהודי' סידרה 'הגות במקרא'.

עזרא המנחם נטל את קורות המשפחה והסביבה הספרדית והמזרחית והלביש לבוש ספרותי לירי למה שחזו עיניו. דמויות שהלכו בצל החיים בסימטאות העיר העתיקה בימת החיזיון של רבים מסיפוריו היא ירושלים העתיקה, ממנה קלט את רשמיו העזים כנער אך לא נעלמו מנגד עיניו גם מראות סקופלייה עיר הולדתו בה עשה את ילדותו. הוא יצר גלריה של דמויות והוא מאיר אותם באור קסום. אלו יהודים שנעקרו ממכורתם בגולה, איבדו את ממונם ורכושם מאחוריהם והגיעו אל חיי עוני ומחסור עד כדי בטן מצומקת מרעב. הם אינם רוטנים ואינם מפנים אצבע מאשימה כלפי שמים או ירושלים. לא רק שהם מבליגים על סבלם הם אף מעודדים ומחזקים את רוחם של מי שהגיעו מקרוב. למרות אהבתו לדמויותיו אין בכתיבתו אידיאליזציה. כשהוא מתאר את סקופלייה - או סקופיה - "רוב רובו של היישוב הזה היה מורכב, כביכול, שוליות ולא דווקא אומנים. אם תאמר חייט - קרי מטליא בגדים. אל תאמר סנדלר אלא אושכף [בערבית סקאפי: מטליא נעליים טלאי על טלאי]. ואם סוחר - הרי סוחר בבגדים בלים. תימה כיצד עדה שלמה עסוקה ראשה ורובה בדברים שבפסולת, כדי להתקין מהם, על ידי הטלאה והדבקה, מלבושים וכלי בית למיניהם'. אף על פי שלא קמו בקרבם גדולי תורה, אמונתם העמוקה הייתה לשם דבר. אם בגברים כך, בנשים על אחת כמה וכמה" (בצל ימים, עמודים 136-137).

לשונו הפיוטית לא אחת נשמעת כשירה ערבה שמוטבע בה חותם של אהבה על דמויותיו.

יכולתו אינה רק בתיאור החיצוני של הדמויות וסיפור חייהן אלא חודר הוא לנבכי נשמתם. הוא מכיר את דמויותיו לפני ולפנים והוא אוהב אותם וכותב עליהם מתוך אהבה. אחת הפניות היפהפיות בספרו 'בצל ימים' הוא הסיפור 'האלמנה ריקה'. אלמנה קשת יום, שחייה הם מסכת רוויה צער וכאב. הוא מכנה אותה ריקה שמשמעה בלאדינו 'עשירה' והרי היא ענייה מרודה. כדי לקיים את משפחתה היא מוכרת 'סחלאב' חם בחורף ולימונדה קרה בקיץ ובין לבין מעט ממתקים וגרעינים לילדים בפתח ביתה עד שהיא מוצאת את עצמה סועדת זקנים במושב זקנים. היא שהתאלמנה בבחרותה ונותרה אלמנה סוערה סועדת כל זקן ונצרך ומאירה את החשכה שירדה עליהם. ניסינו ללמוד מהביוגרפיה המשפחתית ומצאנו את מקבילתה של 'האלמנה ריקה' את האלמנה שמחה, שלא ראתה שמחה מימיה, היא אלמנתו של דודו של עזרא המנחם שהייתה לגיבורת הסיפור. היא משיאה את בתה שרינה לעושה הממתקים ניסים חביליו, המבוגר אפילו מגילה. אלה נישואי הצלה מפני חרפת הרעב, נישואים שאינם לרוחו של עזרא המנחם.

הספרים של עזרא המנחם

- סיפורי העיר העתיקה
- אשמורות
- מסיפורי נער ירושלמי
- אשמורות; סיפורים
- הישראלי כיהודי; מתוך דברים בכנסי עיון לזכר ישי ר
- האנתולוגיה שלי : סיפורים על סופרים
- האנתולוגיה שלי
- סיפורים מירושלים
- בצל ימים : מחזות סיפורים
- אשמורות : סיפורים
- הישראלי כיהודי; מתוך דברים בכנסי עיון לזכר ישי רון
- מספורי נער ירושלמי
- ספורי העיר העתיקה
- הישראלי כיהודי ; מתוך דברים בכנסי עיון לזכר ישירון
- עריק
- מצחצחי נעלים שבדור
- האנתולוגיה שלי: סיפורים על סופרים
- הגות במקרא - כרך א': מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון
- הגות במקרא - כרך ב': מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון

- הגות במקרא - כרך ד': מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון
- הגות במקרא - כרך ג': מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון
- האנתולוגיה שלי; סיפורים על סופרים
- הישראלי כיהודי : מתוך דברים בכנסי עיון לזכר ישי רון [א]
- בצל ימים : מחרוזת סיפורים
- הגות במקרא : מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון [כרך ב]
- הגות במקרא : מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון [כרך ד]
- הגות במקרא : מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון [כרך ה]

נעלה את הוראת הספרות בראש דאגתנו מאזנים כרך ו תשי"ח, עמ' 137

ערך ילקוט ירושלים לדברי ספרות 1942 יחד עם ישראל זרחי וחיים תורן